

Jaroslav Kramařík (1923–1974). 100 let od narození budovatele socialistické etnografie

Sto let od narození PhDr. Jaroslava Kramaříka, CSc., je příležitostí k připomenutí díla tohoto významného českého a československého etnografa, vědeckého pracovníka Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV v Praze a externího pedagoga na Karlově univerzitě, ale také objasnit jeho podíl na vývoji našeho oboru v přelomových padesátých letech minulého století, tj. v době formování socialistické etnografie, v níž sehrál důležitou roli.

V roce 1973, kdy se Jaroslav Kramařík dožil padesáti let, ale zejména jeho předčasná smrt v následujícím roce byly příležitostí k zhodnocení jeho vědeckého díla, které najdeme v různých oborových periodících. U příležitosti nedožitých 75. narozenin (1998) vyšla jeho personální bibliografie v ediční řadě *Národopisné revue* a jeho personální heslo nechybí ani v biografické části *Lidové kultury. Národopisné encyklopedie Čech, Moravy a Slezska* (2007). Protože se podílel na formování poválečné ideologicky orientované etnografie, objevuje se jeho jméno po roce 1989 v pracích, které se snažily vyrovnat s obdobím staliniзму a normalizace.

Jaroslav Kramařík sehrál důležitou roli při transformaci československého národopisu, který v meziválečné době reprezentovali Karel Chotek, Drahomíra Stránská a Antonín Václavík, do podoby angažované historicko-srovnávací vědy vyrůstající z platformy marxisticko-leninské filozofie a řešící aktuální problémy současné doby. Když v roce 1948 ukončil studium národopisu na pražské filozofické fakultě, téma jeho diplomové práce ještě postrádalo pozdější politickou angažovanost – *Zvyky a pověry v době těhotenství, porodu, šestinedělí a prvního roku dítěte na Chodsku*. Spíše je z ní patrná vazba na jeho rodný kraj – narodil se v Domažlicích – která provází i další Kramaříkovy práce zaměřené na jevy tradiční materiální kultury, nebo také folklorní slovesné projevy. Národopis byl ale až druhá Kramaříkova volba, protože na filozofické fakultě Univerzity Karlovy začal studovat historii a filozofii. Toto školení mohl pak metodicky uplatnit ve svých etnografických a folkloristických pracích.

Politická angažovanost a členství ve straně přinášely s sebou členství v prověřkových komisích, které na jaře 1949 hodnotily kádrový profil tzv. nereformovaných univerzitních studentů, tj. studentů přijatých před rokem 1948 bez ohledu na jejich třídní původ. Podle svědectví jedné z bývalých studentek národopisu byl – na rozdíl od druhé členky komise – k studentům bez „správného“ kádrového profilu vstřícný a snažil se jim spíše pomáhat, aby mohli ve studiu pokračovat.

Svou vědeckou kariéru sice začal jako asistent v národopisném semináři na filozofické fakultě Univerzity Karlovy, ale počátkem padesátých let se podílel

na založení Kabinetu pro národopis v rámci vznikající Československé akademie věd, z něhož následně vznikl Ústav pro etnografii a folkloristiku, kde pracoval na postu vědeckého pracovníka, naposledy jako vedoucí oddělení etnografie národního obrození. V letech 1963–1969 byl hlavním redaktorem *Českého lidu*, vedle toho externě přednášel na Karlově univerzitě a podílel se na činnosti Národopisné společnosti.

Kritika tzv. buržoazního národopisu patřila mezi základní ideologické „zbraně“ mladé marxistické vědy. Její teoretické principy definovalo dílo Otakara Nahodila *J. V. Stalin a národopisná věda* (Praha 1952), na jejímž vzniku se Kramařík spoluautorsky podílel. Jejím cílem bylo informovat československé národopisce o „největší události v současném vědeckém světě“, kterou bylo vydání prací J. V. Stalina pod společným názvem „Marxismus a otázky jazykovědy“. „*Naším úkolem je ukázat na některé důsledky vyplývající pro národopisnou vědu (ethnografii) z těchto geniálních stalinských prací, a současně s tím ukázat i na některé základní úkoly, před jejichž řešením stojí současná československá ethnografická věda*“ (s. 8), konstatují autoři. Dílo bylo příležitostí ke kritice buržoazních teorií zejména teorie pokleslých kulturních hodnot, metody funkčně strukturální, školy kulturních okruhů a tzv. pekařovštiny, které označují jako „*reakční odnože ideologie rozkládajícího se kapitalismu a mají společného jmenovatele – opovržlivý poměr k pracujícím masám, k jejich pokrokovým tradicím a vůbec k jejich kultuře*“ (s. 64). „*První a nejdůležitější úlohou naší současné ethnografie je zbavit se všeho toho, co zůstalo jako škodlivý přežitek buržoazní idealistické vědy a očistit tak cestu pro nástup nové vědy, pokrokové, bojovné, pravdivé a v plném slova smyslu lidové*“ (s. 85). O sovětské etnografii Kramařík informoval také v oborovém tisku. Tyto ideologicky poplatné práce jsou svědectvím politické indoktrinace vědy, která se netýkala jen etnografie, ale všech společenských věd.

Historickou metodu jako základní badatelský přístup moderní národopisné vědy Kramařík uplatnil ve svých pracích z oboru agrární etnografie, které si uchovaly trvalou vědeckou hodnotu. Vedle orebného nářadí zpracovaného na základě terénních výzkumů a ze širokého srovnávacího pohledu se zabýval také problematikou zápřahu dobytka. Ve spolupráci s východoněmeckým badatelem Wolfgangem Jacobeitem vytvořili typologii párového zápřahu, uveřejněnou v monotematickém čísle *Národopisného věstníku* čsl. 1969; další autoři přinesli poznatky z různých evropských zemí. Syntézu jeho výzkumů z oblasti agrární etnografie představuje kapitola „Zaměstnání a výroba“ v *Československé vlastivědě. Lidová kultura III* (1968), kde pojednal o zemědělství, chovu dobytka a lovu. Další téma tradiční materiální kultury, k jehož objasnění Jaroslav Kramařík přispěl, byl vesnický dům. Sledoval problematiku etnicity domových typů, publikoval archivní materiály z 19. století, na základě terénních výzkumů na rodném Domažlicku zdokumentoval jeden z typu krovů s hřebenovou vaznicí.

Znalosti z různých oblastí tradiční materiální kultury vedly Kramaříka ke sledování jejich rozšíření v terénu a k etnokartografické metodě výzkumu, kterou u nás započala Drahomíra Stránská. Na toto téma publikoval několik prací a v domácím odborném tisku informoval o vývoji evropské etnokartografie. Až po Kramaříkově smrti byl vydán rozsáhlý, ale nedokončený rukopis o výsledcích etnokartografického studia starších forem lidové kultury v českých zemích jako *Etnografický atlas I.* (1978). Problematika kulturních hranic a vlivů byla v minulosti kontroverzním problémem zejména z hlediska česko-německých vztahů a výsledkem byly polemiky s německými badateli, do nichž se zapojil i Jaroslav Kramařík.

Z historického hlediska sledoval také folkloristickou problematiku. Věnoval se zejména rodnému kraji, jak ukazuje knižní monografie *Kozina a Lomikar v chodské lidové tradici* (1972), kde poukázal na možnosti studia lidového historického povědomí. Jako vědecký redaktor se podílel na vydání monografie Jindřicha Jindřicha *Chodsko* (1956), uspořádal výbor *Chodské pohádky a pověsti* (1956) nebo zhodnotil „chodské“ období v životě Boženy Němcové.

Detailní přehled Kramaříkova díla přináší zmíněná personální bibliografie vydaná k nedožitým 75. narozeninám. Ze soupisu díla je patrný jeho výrazný podíl na formování poválečné československé etnografie, která se snažila odpoutat od národopisné vědy předchozího období a stát se angažovanou vědou platnou při budování nové socialistické společnosti. Generační střet, který se v padesátých letech minulého století odehrál, byl mladou generací veden v ideologické rovině na bázi dialektického a historického materialismu a souvisel s dobovou politickou situací. Odeznel v šedesátých letech s politickým uvolněním, ale znovu se objevil v době normalizace, i když v poněkud jiné formě. Trvalou hodnotu si udržely Kramaříkovy studie z oblasti agrární etnografie zpracované historicko-srovnávací metodou a opírající se o terénní výzkumy, stejně jako práce etnokartografické.

Miroslav Válka

Ústav evropské etnologie FF MU Brno

Poděkování Josefu Kandertovi

Fascinace starověkou egyptskou kulturou, touha po účasti na vykopávkách a objevování uměleckých děl vytvořených před dávnými staletími lákaly nejednoho středoškoláka k vysněnému, a především k atraktivnímu studiu egyptologie. Avšak osud to zařídil jinak a mladý Josef Kandert (nar. 22. července 1943